

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

Допускається до захисту
Протокол від _____ № _____
засідання кафедри спеціальної освіти
Завідувач кафедри д.психол.н., професор
_____ Віталій БОЧЕЛЮК
« ___ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Психологічні особливості формування пізнавальної готовності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру до навчальної діяльності

Виконавець:
студентка групи Пм-2
спеціальності 053 Психологія
Онищук Дмитро Володимирович
Керівник: к. п. н., доцент
Дар'я ВЕЛИКЖАНІНА
Рецензент: Шевяков А.В.
Нормоконтроль _____ Анастасія ШТЕПЕНКО

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 93 с., 13 табл., 7 рис., 87 джерел.

Об'єкт дослідження – процес підготовки дошкільників з розладами аутистичного спектра до навчальної діяльності.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.

Методи дослідження – *теоретичні*: системний аналіз – для вивчення проблеми розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектру в спеціальній освіті; поняттєвий аналіз та узагальнення – для визначення наукового апарату дослідження, формулювання його концептуальних положень та висновків; *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, тестова діагностика, аналіз психолого-педагогічної документації; якісний та кількісний аналіз одержаних експериментальних даних.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей психофізичного розвитку дітей з розладами спектру аутизму. Гостро постає питання діагностики розладів аутистичного спектра та виявлення особливостей формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності, психічних функцій, розвитку емоційно-вольової сфери, соціальних відносин, комунікативної поведінки, що має велике науково-практичне значення.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ, СТАРШІ ДОШКІЛЬНИКИ,
РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА, НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ .

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку освіти характеризується посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей психофізичного розвитку дітей з розладами спектру аутизму. Гостро постає питання діагностики розладів аутистичного спектру та виявлення особливостей формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності, психічних функцій, розвитку емоційно-вольової сфери, соціальних відносин, комунікативної поведінки, що має велике науково-практичне значення. Перед психолого-педагогічною наукою стоїть необхідність створення педагогічних умов навчання та виховання, які б підвищували рівень пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку.

Деякі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення у наукових працях О. Аль-Мрят, Н. Базими, О. Борисенко, К. Островської, Л. Рибченко, В. Синьова, Т. Скрипник, Т. Тарасова, В. Тарасун, Д. Шульженко, А. Хворової та інших. На думку вчених, наявність розладів аутистичного спектру призводить до появи особливих труднощів у побудові корекційного підходу, розробці педагогічних умов, формуванні когнітивного компоненту, соціалізації, навчальної поведінки.

У дослідженнях Н. Базими вивчалися психолого-педагогічні умови та корекційно-розвивальна методика формування мовленнєвої активності у дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Дослідниця Л. Рибченко зосереджувала увагу на процесі організації корекційної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру у дошкільних та шкільних спеціальних та інклюзивних навчальних закладах. Учена Т. Скрипник присвятила свою монографію феноменології аутизму, розробила комплексну програму розвитку дітей з розладами аутистичного спектру. У наукових

доробках К. Островської визначалися основні проблеми психологічної допомоги дітям з розладами аутистичного спектру. Дослідниця В. Тарасун розробила навчальний посібник щодо концепції розвитку, навчання і соціалізації дітей з розладами аутистичного спектру, а Д. Шульженко описала генезис понять і категорій розладів спектру аутизму. Втім, відкритими залишаються питання загальних уявлень щодо змісту пізнавальної готовності, взаємозв'язку її структурних компонентів, узгодженості діагностичного інструментарію та розроблення педагогічних умов, спрямованих на формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектру.

Актуальність означеної проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми магістерського дослідження «Розвиток пізнавальної готовності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра до навчальної діяльності».

Об'єкт дослідження – процес підготовки дошкільників з розладами аутистичного спектра до навчальної діяльності.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної готовності дітей з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку до навчальної діяльності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра.

Відповідно до мети сформульовано наступні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра.

2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості стану пізнавальної готовності дітей з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку до навчальної діяльності.

3. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальної готовності у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра до навчальної діяльності.

4. Визначити шляхи ефективної реалізації психолого-педагогічних умов розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети та сформульованих завдань використаний комплекс взаємопов'язаних методів:

- теоретичні: системний аналіз – для вивчення проблеми розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектра в спеціальній освіті; поняттєвий аналіз та узагальнення – для визначення наукового апарату дослідження, формулювання його концептуальних положень та висновків;

- емпіричні: педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, тестова діагностика, аналіз психолого-педагогічної документації;

- математичної статистики: якісний та кількісний аналіз одержаних експериментальних даних.

Теоретичну основу дослідження становлять: генетичний підхід до вивчення особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Максименко); концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом (Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова); теоретичні положення щодо корекційного навчання та виховання дітей з обмеженнями психофізичного розвитку (В. Бондар, В. Засенко, Г. Коберник, М. Певзнер, В. Синьов, А. Шевцов, М. Шеремет).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що цей практичний матеріал може бути використано корекційними педагогами, логопедами, вихователями в своїй практичній діяльності, а також студентами психолого-педагогічних напрямів підготовки під час вивчення дисциплін,

пов'язаних з особливостями дітей означеної нозології та під час проходження педагогічних практик.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Комунальний заклад «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №1» Запорізької обласної ради.

Структура та обсяг магістерської роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (87 найменувань). Містить 13 таблиць, 7 рисунків, 2 додатка, загальний обсяг роботи – 93 сторінки, із них основного тексту – 71 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження та обґрунтування означених питань дали підстави зробити висновки:

1. На основі теоретичного аналізу та систематизації наукових джерел з питань формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру визначено пізнавальну готовність, як таку, що формується і розвивається на базі пізнавальної потреби у різних видах діяльності, забезпечує рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності та характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дошкільника. Визначено компоненти пізнавальної готовності: пам'ять, увага, уява, мислення та сприйняття.

2. Розроблено критерії (слухова пам'ять, довільна увага, продуктивна уява, логічне мислення, зорове сприйняття), показники (здатність запам'ятовувати перелік слів на слух; вміння концентрувати увагу на завданні; здатність уявити ціле, спираючись на частини зображення; вміння правильно вибудувати послідовність подій за сюжетом; здатність правильно відтворити цілісність зображення) пізнавальної готовності дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку до навчальної діяльності. Визначено рівні: Високий рівень: дитина з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку запам'ятовує 6-10 слів; стійкість уваги висока, під час виконання завдань допускає 2-4 помилки; уявляє цілісне зображення; розташовує послідовність подій, складає розповідь; сприйняття цілісного зображення без помилок. Середній рівень: дитина з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку запам'ятовує 4-5 слів; стійкість уваги середня, допускає 5-8 помилок; не повністю формує цілісні зображення, відсутні деякі фрагменти; розташовує послідовність подій, але не складає розповідь; називає більше половини невисначаючих деталей предметів.

Низький рівень: дитина з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку запам'ятовує 1-3 слова; стійкість уваги низька, допускає 8-10 помилок; не може скомпонувати фрагменти в ціле зображення; не виділяє послідовності подій; називає менше половини невистачаючих деталей предметів.

Відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості пізнавальної готовності до навчальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, виявлено: високий рівень розвитку слухової пам'яті – 16,1%, середній рівень – 30,6%, низький рівень – 53,3%; високий рівень розвитку довільної уваги – 19,3%, середній рівень – 24,2%, низький рівень – 56,5%; високий рівень розвитку продуктивної уяви – 14,5%, середній рівень – 22,6%, низький рівень – 62,9%; високий рівень розвитку логічного мислення – 17,7%, середній рівень – 27,5%, низький рівень – 54,8%; високий рівень розвитку зорового сприйняття – 24,2%, середній рівень – 22,6%, низький рівень – 53,2%.

3. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра, а саме: використання корекційних технологій (програма ТЕАССН, АВА-терапія, метод альтернативної комунікації PECS, сенсорна інтеграція, розвиток міжособистісних стосунків (Relationship Development Intervention, RDI); створення емоційного контакту та виявлення мотиваційних стимулів на всіх етапах взаємодії старших дошкільників з розладами аутистичного спектра; виокремлення завдань згідно з індивідуальними особливостями та можливостями старших дошкільників з розладами аутистичного спектра; системність та послідовність формування компонентів пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра.

У дослідженні зазначено, що для ефективної реалізації педагогічних умов розроблено програму розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з розладами аутистичного спектра старшого дошкільного віку «Пізнайко».

Програма включала три етапи: підготовчий, формувальний та підсумковий. Метою підготовчого етапу було структурування простору, установлення емоційного контакту, формування навчального контролю. Основа підготовчого етапу полягала у використанні корекційних технологій (АВА-терапії, програми TEACCH, RDI); створенні емоційного контакту та виявленні мотиваційних стимулів. Формувальний етап передбачав розвиток дрібної моторики, формування навичок читання, компонентів пізнавальної готовності, сенсорного досвіду, створенні візуальної підтримки.

У процесі розвитку пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра застосовувалися такі педагогічні умови: виокремлення завдань згідно з індивідуальними особливостями та можливостями старших дошкільників з розладами аутистичного спектра; системність та послідовність формування компонентів пізнавальної готовності до навчальної діяльності; АВА-терапія, програма TEACCH, PECS, сенсорна інтеграція.

Підсумковий етап полягав у виявленні рівня сформованості пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра шляхом діагностичних методик та розробки стратегій упровадження комплексної програми «Пізнайко». З метою підвищення рівня пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей старшого дошкільного віку в основу програми було покладено принципи: цілеспрямованості, єдності діагностики та корекції, індивідуального та диференційованого підходу. Корекційна робота здійснювалася у формі індивідуальних та підгрупових занять: ігри та вправи на зменшення тривожності, агресивності, гіперактивності, бесіди та залучення батьків дітей з розладами аутистичного спектра до корекційного процесу, індивідуальне консультування. Засобами формування пізнавальної готовності виступили: навчальні матеріали, дидактичні завдання, візуальна підтримка, алгоритми дій, картки PECS.

Експериментально перевірено та підтверджено ефективність педагогічних умов формування пізнавальної готовності до навчальної діяльності дітей з

розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку. Результати дослідження рівнів пізнавальної готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру продемонстрували наявність високого рівня у дітей ЕГ – 40,7%, на відміну від результатів КГ – 24,2%; середній рівень продемонстрували 41,4% дітей ЕГ, а діти КГ лише 29,1%; низький рівень показали 17,9% дітей ЕГ, на відміну від 46,7% дітей КГ.

Отримані дані засвідчують, що високий рівень розвитку слухової пам'яті дітей з розладами аутистичного спектра КГ збільшився на 5,1%, а у дітей ЕГ – на 25,3%; середній рівень у дітей КГ збільшився на 2,7%, а у дітей ЕГ – на 14,2%; низький рівень у дітей КГ зменшився на 7,8%, а у дітей ЕГ – на 39,5%. Результати розвитку довільної уваги показали, що у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра КГ високий рівень збільшився на 4,9%, а у дітей ЕГ – на 22,1%; середній рівень у дітей КГ збільшився лише на 3,1%, а у дітей ЕГ – на 17,2%; низький рівень у дітей КГ зменшився на 8%, на відміну від дітей ЕГ – на 39,3%. Виявлення динаміки розвитку продуктивної уваги старших дошкільників з РАС показали, що високий рівень у дітей КГ збільшився на 3,7 %, а у дітей ЕГ на – 20%; середній рівень у дітей КГ збільшився на 4,7%, на відміну від результату ЕГ – на 22,2%; низький рівень у дітей КГ зменшився на 8,4%, а у дітей ЕГ – на 42,2%. Високий рівень розвитку логічного мислення у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра КГ збільшився на 9,6%, а у дітей ЕГ – на 27,1%; середній рівень дітей КГ збільшився на 2,8%, а у дітей ЕГ – на 10,4%; низький рівень у дошкільників КГ зменшився на 12,4%, а у дітей ЕГ – на 37,5%. Результати рівня розвитку зорового сприйняття засвідчують, що високий рівень у старших дошкільників КГ збільшився на 6,1%, а у дітей ЕГ – на 17, %; середній рівень у дітей КГ збільшився на 4,7%, а у дошкільників ЕГ – на 15,3%; низький рівень зменшився у дітей КГ на 10,8%, на відміну від дітей ЕГ – на 32,5%.

Таким чином, використання програми «Пізнайко» у корекційно-розвитковому процесі дозволило підвищити рівень сформованості пізнавальної

готовності до навчальної діяльності старших дошкільників з розладами аутистичного спектра.